

Nr 10.

Ankom till riksdagens kansli den 19 april 1945 kl. 3 em.

Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande, nr 10, i anledning av väckt motion angående anordnande av en allmänt medborgerlig utbildning för den manliga värnpliktiga ungdomen i samband med värnpliktstjänstgöringen.

I en inom andra kammaren väckt och till dess första tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 353, av herr *Kyling m. fl.*, har yrkats, att riksdagen i skriftelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning angående anordnande av en allmänt medborgerlig utbildning för den manliga värnpliktiga ungdomen i samband med värnpliktstjänstgöringen.

Beträffande motiveringen får utskottet hänvisa till motionen.

Över motionen har utskottet i vederbörlig ordning inhämtat yttranden från chefen för försvarsstaben och skolöverstyrelsen. Härjämte har utskottet berett Samverkande bildningsförbunden, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Ungsvenskarnas riksförbund, Folkpartiets ungdomsförbund, Svenska landsbygdens ungdomsförbund och Sveriges kommunistiska ungdomsförbund tillfälle att yttra sig över motionen. Samtliga sammanslutningar med undantag av Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund hava också inkommit med yttranden över motionen. Första kammarens första tillfälliga utskott, till vilket en likalydande motion hänvisats, har i vederbörlig ordning inhämtat yttranden från överbefälhavaren och försvarsväsendets personalvårdsnämnd. Av dessa yttranden har utskottet jämväl tagit del.

Yttranden.

Sammanfattningsvis må meddelas, att den i motionen föreslagna utredningen avstyrkes av överbefälhavaren, chefen för försvarsstaben, chefen för armén, skolöverstyrelsen, Folkpartiets ungdomsförbund och Svenska landsbygdens ungdomsförbund, medan tillstyrkande yttranden avgivits av försvarsväsendets personalnämnd, Samverkande bildningsförbunden, Ungsvenskarnas riksförbund och Sveriges kommunistiska ungdomsförbund, det sistnämnda i vad avser det frivilliga bildningsarbetet. I visst avseende tillstyrkes en utredning även av chefen för marinen, varjämte chefen för flygvapnet trots synpunkter i avstyrkande riktning icke vill motsätta sig en utredning.

Överbefälhavaren, vars yttrande in extenso återgives som bilaga till detta utlåtande, framhåller i likhet med försvarsgrensheferna, att det icke är möj-

ligt att inom den nuvarande värnpliktsutbildningens ram inrymma hela den allmänt medborgerliga utbildning, som motionärerna åsyfta. Den i motionen framförda frågan synes redan vara på ett tillfredsställande sätt utredd. Därvid har framgått, dels att inom den nuvarande värnpliktsutbildningens ram plats lämpligen bör och kan beredas för 30 timmars undervisning i samhällskunskap, varav 5 timmars undervisning om försvarets förutsättningar och funktion, dels att plats *icke* inom samma ram kan beredas för obligatorisk undervisning i modersmål och räkning. En ytterligare utredning synes överbefälhavaren sålunda ej vara erforderlig i vad avser bedrivande av här ifrågakärande undervisning inom krigsmakten.

Chefen för försvarsstaben åtnöjer sig med att avgiva överbefälhavarens ovan nämnda yttranden ävensom de utlåtanden, som försvarsgrensheferna i anledning av den anbefallda remissen avgivit. Av de ifrågakärande försvarsgrenshefernas yttranden framgår följande.

Chefen för armén redogör i sitt yttrande för de åtgärder, som redan anbefallts inom armén i avsikt att bibringa de värnpliktiga viss kunskap av den art, som motionen åsyftat. I någon mån meddelas nämligen sådan kunskap inom den utbildningsgren, som benämnes soldatundervisning. Efter att ha redogjort för omfattningen av denna undervisning tillägger chefen för armén, att jämte denna undervisning, avsedd att utgöra ett led i den obligatoriska utbildningen, har under senare år vid armén liksom vid övriga försvarsgrenar bedrivits frivillig fritidsundervisning bl. a. i ämnen, som åsyfta allmänt medborgerlig bildning. Därefter anföres:

Vad föreliggande motion beträffar, är det obestridligt, att huvudparten av de värnpliktiga glömt mycket av de kunskaper, de inhämtat under skoltiden, och att en repetition och ett fördjupande av vissa kunskapsmoment borde komma till stånd några år efter avslutad folk- och fortsättningsskola. Att just värnpliktsåldern skulle vara den ur allmänpedagogisk synpunkt lämpliga tiden härför torde däremot icke kunna med säkerhet fastslås. Emellertid bör det icke vara förenat med någon större svårighet att utröna, hur därmed förhåller sig.

Under alla förhållanden synes det välmotiverat, att de värnpliktiga meddelas viss undervisning i medborgarkunskap, såsom ju redan sker vid armén. De båda kommissioner, som under de senaste åren företagit vissa undersökningar rörande arméns och marinens utbildningsarbete, ha också kraftigt betonat betydelsen av dylik undervisning.

Efter att ha återgivit vad lantförsvarets utbildningskommission i sitt betänkande å s. 214 skrivit i sådant avseende, fortsätter chefen för armén:

Undervisning i medborgarkunskap bör sålunda enligt mitt förmenande ha sin givna plats i värnpliktsutbildningen, och det är möjligt, att densamma skulle kunna beredas något större utrymme inom armén än nu är fallet. Där emot anser jag mig icke böra fördölja, att jag hyser tveksamhet beträffande möjligheten och lämpligheten att genomföra hela det utbildningsprogram, som motionärerna skisserat.

För meddelande av den undervisning, motionärerna avse, kan man enligt

deras mening förslagsvis räkna med 4 à 5 timmar i veckan under halvåret oktober—mars, d. v. s. i runt tal omkring 100 timmar eller drygt två övningsveckor. Det säger sig självt, att då övningstiden redan nu är hårt belastad, det icke gärna är möjligt att införa ett nytt utbildningsmoment av nyssnämnda omfattning utan att utbildningen i övrigt blir lidande.

Skulle trots anförda betänkligheter statsmakterna finna lämpligt att införa allmänt medborgerlig utbildning i den av motionärerna avsedda omfattningen, bör därför såsom en konsekvens följa, att utbildningstiden utsträcker i motsvarande mån, enär det icke är möjligt att anordna nämnda utbildning såsom fritidsundervisning.

Man torde å andra sidan kunna befara, att en vidlyftig allmänt medborgerlig utbildning i samband med värnpliktens fullgörande, vilken utbildning på grund av ogymsamma betingelser icke kan förväntas föra fram till åsyftat resultat, kommer att leda till krav på avkortad övningstid. I allmänhetens ögon är värnplikten till för utbildning i vapnets bruk. Visar det sig nu, att en betydande del av övningstiden kan användas till undervisning i rättskrivning, räkning och dylika ämnen, komma helt visst röster att höjas för inskränkning av denna tid.

I fortsättningen hävdar chefen för armén, dels att kasernlivet och militärtjänsten icke utgöra en tjanlig miljö för ett studiearbete av den omfattning, som här ifrågasatts, dels att lärarfrågan torde komma att visa sig svårlöst. Till sist anføres:

Det föreslagna utbildningsprogrammet kommer givetvis att medföra betydande ekonomiska konsekvenser. Redan lärararvodena kunna beräknas uppgå till avsevärda belopp. För arméns vidkommande har man att räkna med cirka 800 undervisningsavdelningar. Utgår man ifrån att varje avdelning undervisar 100 timmar och att lärararvodet beräknas efter 6 kronor 50 öre per timme (= det genomsnittliga timmarvudet för stamskolornas lärare), skulle den totala årskostnaden för arméns del belöpa sig till 520 000 kronor. Härtill komma givetvis kostnader för läroböcker och annan undervisningsmateriel och måhända även för nya lokaler.

Hur tilltalande motionärernas förslag än kan te sig från folkbildningssynpunkt, måste det anses omöjligt att realisera i full utsträckning. Såsom förut antytts kan man emellertid räkna med att genomföra en väsentig del av det samma, nämligen undervisning i medborgarkunskap. Då utredning härom företagits inom försvarsstaben och då förslag i ämnet kommer att föreläggas Kungl. Maj:t, synes mig den av motionärerna ifrågasatta utredningen överflödig.

Chefen för marinen hävdar som sin bestämda uppfattning, tvärtemot motionärerna, att införandet av *obligatorisk* undervisning i de ämnen och till den omfattning, som föreslagits, kommer att bland sjöfolket medföra en avog inställning till värnpliktstjänstgöringen, samt att en medborgarskola i förening med värnpliktstjänstgöringen i den omfattning, som motionärerna tänkt sig, icke ens i fredstid går att anordna vid *flottan* med mindre än att värnpliktstiden utökas med två veckor. Vid *kustartilleriet* ligger saken annorlunda till, enär de värnpliktiga hava landkommendering i likhet med vad förhållandena äro vid armén. Härom anføres vidare:

Under första perioden ägnas f. n. 9 % av utbildningstiden åt ämnet allmän

medborgarkunskap. Undervisningen omfattar orientering rörande bl. a. det svenska folkhushållet, ekonomiska och andra sammanslutningar, våra folkrörelser, vårt lands statsskick och rättsväsen, statliga och kommunala institutioner m. m. Som lärare tjänstgöra kompaniofficerare och är avsikten att giva dessa en för uppgiften erforderlig saklig och pedagogisk orientering vid en kurs, centralt anordnad vid kustartilleriinspektionen under en vecka. Denna utbildning är i huvudsak i överensstämmelse med det förslag som sjöförsvarets utbildningskommission framlagt i sitt betänkande.

Som en sammanfattning av sina synpunkter i ämnet framhåller chefen för marinen,

att en *obligatorisk* medborgarskola i den omfattning, som motionärerna föreslagit, icke går att anordna vid *flottan* med mindre än att värnpliktstiden utökas med 2 veckor,

att en *frivillig* dylik skola, vilken kan vara av värde för dem, vilka önska studera vidare, icke går att anordna *vid flottan* under den korta tid som de värnpliktiga äro förlagda i land, varför sådan frivillig utbildning bör uppläggas som korrespondensundervisning under hela utbildningsåret,

att vid *kustartilleriet* specialiseringen för den militära tjänsten är så omfattande, att med nuvarande värnpliktstid möjligheter icke finnas att utöka den medborgerliga undervisningen utöver vad som här ovan relaterats. Skall utbildning i allmänbildande ämnen m. m. införas bör denna därför vara frivillig och ordnas som korrespondensundervisning.

Ur allmänt sociala synpunkter kan en ökad medborgerlig utbildning vid ynglingens värnpliktsålder vara av stort värde varför, som motionären föreslagit, en utredning bör komma till stånd. Denna utredning bör dock hava som utgångspunkt att kostnaderna för en utbildning, som är föranledd av huvudsakligen sociala skäl, icke böra uttagas från 4:e huvudtiteln.

Chefen för flygvapnet framhåller, att en undervisning i samhällskunskap, som har till huvudändamål att bibringa de värnpliktiga en riktig uppfattning om och förståelse för de värden, som vi ha att försvara, är utan tvekan av såväl militär som samhällelig betydelse. Värdet av en dylik undervisning — rätt bedriven — torde med sannolikhet bliva stor, när fred återinträder och man kan förvänta, att det allmänna försvarsintresset slappnar. I anslutning härtill anföres vidare:

Att emellertid — såsom också föreslås i motionen — komplettera denna samhällskunskap med obligatoriska repetitionskurser i historia, geografi, modersmål och räkning kommer att medföra mycket stora organisatoriska svårigheter och kostnader. Denna utbildning kommer också att alltför mycket inkräkta på den militära utbildningen och den fredstjänst vid förbanden, för vilken värnpliktskontingenten är beräknad.

I samband härmed säger sig chefen för flygvapnet med bestämdhet vilja framhålla, att han anser det vara principiellt oriktigt att inlägga dylik obligatorisk allmänbildande undervisning under värnpliktstjänstgöringen:

Är det så att den allmänna kunskapsnivån hos vårt lands manliga ungdom anses vara för låg, skall detta rättas till vid de institutioner, som bibringa den svenska ungdomen de grundläggande allmänbildande kunskaperna, nämli-

gen folkskolorna. Den militära utbildningsorganisationen skall icke belastas med saker, som rätteligen tillhöra det allmänna skolväsendet. För att kunna fylla kravet på att denna humaniorautbildning verkligen skall kunna giva något åt de värnpliktiga (vilket förutsättes i motionen), måste den i stort avpassas efter de värnpliktigas tidigare erhållna kunskapsmått. Detta är väsentligt olika för olika värnpliktskategorier. En del ha folkskola, andra realskolcexamen o. s. v. Även med en relativt grov uppdelning torde det bli nödvändigt med 3—4 olika kurser. Detta medför, att man vid organiserandet av den militära utbildningen även måste taga hänsyn till den av humaniorautbildningen betingade utbildningen. Vid flygvapnet, där de värnpliktiga inrycka i två omgångar med 6 veckors förskjutning, bli förhållandena härvid än mera komplicerade.

I fortsättningen framhåller chefen för flygvapnet, att lokal- och lärarfrågan i många fall torde bli svår att ordna, samt att det med hänsynstagande enbart till lektionssalsförhållandena är omöjligt att — såsom förslagsvis antydes i motionen — organisera denna undervisning i samband med motsvarande undervisning för det fast anställda manskapet.

Vad beträffar undervisningen i samhällskunskap framhåller chefen för flygvapnet följande synpunkter:

Undervisningen bör bedrivas av civila lärare, som äro väl insatta i sitt ämne samt äro vana att undervisa vuxen ungdom. Även om det skulle finnas militär lärarkraft härför, torde det vara av viss psykologisk betydelse, att *endast civila lärare* meddela undervisning av härför angiven art. Med användande av militärer som lärare kunna nämligen de värnpliktiga lätt få den uppfattningen, att ämnet är ett slags maskerad militärpropaganda och kan därjämte leda till att officerare och underofficerare ledas in på politiska spekulationer, vilket icke kan anses vara en önskvärd utveckling.

Undervisningen måste därjämte ovillkorligen läggas upp på sådant sätt, att den intresserar de värnpliktiga och väcker deras självverksamhet. Härvid torde det vara lämpligt, att man endast i mindre utsträckning använder sig av den föredragande och läxförhörande metoden och i stället genom en resonerande metod söker få de värnpliktiga att lämna de bidrag, vilka de äro mäktiga.

Av skäl som framlagts beträffande den allmänbildande undervisningen för de värnpliktiga synes det ej heller, framhåller vidare chefen för flygvapnet, lämpligt eller ens möjligt att obligatoriskt inordna ämnet samhällskunskap i utbildningsprogrammet:

Det bör i stället ingå i den frivilliga fritidsundervisningen, varvid man ev. kan låta de 5—6 första lektionerna vara obligatoriska, så att man har möjlighet att väcka samtliga värnpliktigas intresse för ämnet. Antalet elever vid den fortsatta undervisningen kommer härvid att i hög grad bliva beroende på vederbörande lärares förmåga att lägga upp undervisningen så att den fångar elevernas intresse. Värdet av undervisningen torde i dylika fall vara betydligt större än om samtliga vpl tvingas delta i en tråkigt ledd undervisning. I samband härmed må framhållas betydelsen av att man verkligen erhåller för denna speciella undervisning kompetent lärarkraft. Kan icke lämplig lärare erhållas, synes det vara bättre att undervisning i samhällskunskap av här angiven art helt inställas än att den bedrives med inkompetent lärare. I senare fallet kan undervisningen bliva till mera skada än nytta för folkförsvaret.

Chefen för flygvapnet sammanfattar sina synpunkter i ämnet sålunda:

1) Undervisning i samhällskunskap av lämplig omfattning kan vara av värde för försvaret. Undervisningen bör försöksvis ingå i den frivilliga fritidsundervisningen, dock endast under förutsättning att härför kompetenta, civila lärare kunna erhållas.

2) Obligatorisk allmänbildande undervisning kommer att medföra flera bestämda olägenheter. De värnpliktiga, som önska bedriva humaniorastudier under militärtjänstgöringen, böra i stället få göra detta i form av frivillig fritidsundervisning.

Om en närmare utredning i frågan trots ovan anförda skäl befinnes önskvärd, vill chefen för flygvapnet icke motsätta sig en sådan.

Skolöverstyrelsen erinrar, att i motionen avhandlad fråga varit föremål för utredning dels genom lantförsvarets, dels sjöförsvarets utbildningskommission. Överstyrelsen anför vidare:

I det av den först nämnda kommissionen avgivna betänkandet (SOU 1941:35) förordades (s. 213 ff.), att en viss del av den utsträckta övningstiden — högst 80 timmar — borde få användas till undervisning i vissa allmänt medborgarliga ämnen: medborgarkunskap, modersmålet och räkning. Över kommissionens förslag avgav skolöverstyrelsen yttrande den 20 januari 1942 och anförde därvid bland annat följande: »Vad själva tanken att i värnpliktsutbildningen inrycka en allmän medborgarlig fortbildningskurs beträffar, vill överstyrelsen med principiellt instämmande i kommissionens förslag tillstyrka dess förverkligande. Utan tvivel skulle en sådan komplettering av tidigare erhållen utbildning, företagen vid en ålder, då insikten om dessa kunskapers värde står klar för de flesta, i sin mån bidra att bota vissa elementära brister i vår folkbildning».

I det av sjöförsvarets utbildningskommission avgivna betänkandet (SOU 1943: 44) föreslås obligatorisk undervisning i medborgarkunskap; undervisning i modersmålet och räkning skulle däremot vid flottan och kustartilleriet meddelas genom frivillig fritidsundervisning.

Då i motionen berörda frågor således nyligen varit föremål för utredning, torde förnyad sådan enligt överstyrelsens mening icke vara erforderlig.

Försvarsväsendets personalvårdsnämnd biträder i princip motionärenas förslag om en allmänt medborgarlig utbildning för den manliga värnpliktiga ungdomen. En sådan utbildning, som avser att bibringa de värnpliktiga ökad kunskap om vad de ha att försvara, synes nämnden synnerligen motiverad. Enligt nämndens mening bör i första hand undersökas möjligheterna att anordna en obligatorisk undervisning i medborgarkunskap. Däremot vill icke nämnden för sin del taga definitiv ställning till lämpligheten — främst ur organisatorisk synpunkt — av att denna undervisning, såsom av motionärerna föreslagits, bör för vissa grupper av elever eller för samtliga kompletteras med någon undervisning i modersmål och räkning. Vidare anför nämnden:

Personalvårdsnämnden önskar på detta förberedande stadium icke närmare ingå på organisationen och omfattningen av den föreslagna medborgarundervisningen. Nämnden vill dock framhålla som sin mening, att 30 timmar torde

böra anses som ett minimum för en undervisning, som avser att ge en i möjligaste mån allsidig framställning av det svenska samhällets principer och liv. En väsentlig synpunkt synes även vara att kompetenta lärarkrafter engageras. I fråga om undervisningsmetoderna vill nämnden framhålla, att de experiment med olika undervisningsmetoder, som företagits i samband med den s. k. samhällsorienteringen 1933—34 och 1944—45, torde ha givit intressanta erfarenheter, som i detta sammanhang böra utnyttjas. Det synes nämnden även lämpligt, att en för ändamålet särskilt lämpad lärobok utarbetas, som bör kunna behållas av eleverna som egendom.

På grundval av vad som ovan anförts får personalvårdsnämnden sålunda förorda en utredning av frågan om en allmänt medborgerlig undervisning för den manliga värnpliktiga ungdomen. Då enligt vad nämnden har sig bekant försvarets upplysningsutredning redan sysslar med frågan om medborgarupplysning för militär personal, torde böra övervägas att uppdraga åt denna kommitté att utreda även föreliggande förslag.

Samverkande bildningsförbunden finna det uppenbart, att endast ett fåtal av de värnpliktiga kan intresseras för deltagande i fritidsundervisningen och att det torde vara en allmän erfarenhet, att denna i första hand inriktades på elementära ämnen eller på yrkesutbildning. Vidare anføres:

De vanligast förekommande studieämnena torde på det teoretiska området vara språk, matematik, etc. och på det praktiska området ämnen såsom motorlära, svetsning, slöjd, maskinskrivning, stenografi o. dyl. Endast i undantagsfall torde mera allmänt hållna ämnen förekomma på studieprogrammen. Betecknande är att vid ett av huvudstadens regementen av omkring 500 anmälda endast *en* anmälde sig till en cirkel i sociala frågor, innefattande studiebesök på olika socialvårdsanläggningar, och *två* till en cirkel i medborgarkunskap.

Samverkande förbunden anse det vara av betydelse, att fritidsundervisningen bedrivs frivilligt, på samma sätt som inom de civila bildningsorganisationerna, men att det bör allvarligt ifrågasättas, om icke vissa, för den allmänna medborgarfostran betydelsefulla ämnesområden borde vara obligatoriska ämnen vid sidan av den rent militära utbildningen:

Den manliga ungdomen tas nu om hand för militärutbildning vid en ålder, som är synnerligen lämplig för ett uppfriskande av de kunskaper folkskolan bibringat. Det förslag motionärerna framlägger innebär ett radikalt ingrepp i det militära utbildningsväsendet, då det, om förslaget realiserats, blir nödvändigt att i utbildningen införa ett element av icke militär art, som kräver lika berättigande med den rena militärutbildningen. Ty om denna medborgarundervisning ska bli effektiv, får den icke till sin omfattning göras beroende av skiftningar i de militära utbildningsplanerna. Sannolikt bleve det nödvändigt att koncentrera undervisningen i medborgarkunskap till en viss del av utbildningstiden.

Samverkande bildningsförbunden anse för sin del motionens syfte betydelsefullt och tillstyrka en utredning av de med dess genomförande sammanhängande frågorna. Det är vidare av vikt, att i en utredning bildningsorganisationerna bli representerade, då deras representanter i de militära utbildningsområdena i många fall förvärvat värdefull sakkunskap beträffande studieverksamheten vid militärförbanden.

Ungsvenskarnas riksförbund tillstyrker den i motionen föreslagna utredningen och anför till stöd härför:

Vi vitsorda den brist i den medborgerliga utbildningen som alltjämt, trots folkbildningens utveckling, kan konstateras hos en stor del av vårt folk. Särskilt är detta fallet med de stora ungdomsskaror som stå utanför ungdomsorganisationerna. De siffror, som i motiveringen angivas från en företagen s. k. Gallupundersökning, peka på en betänklig okunnighet om demokratiens verkliga innehåll, dess skyldigheter och krav i fråga om god demokratisk medborgaranda. Mycket skulle vara vunnit om i samband med värnplikten, varigenom det övervägande antalet manliga ungdomar nås, viss tid kunde ägnas åt denna bildningsuppgift. För folkbildningen i dess helhet skulle utan tvivel en sådan medborgerlig undervisning vara av stort värde, både som underlag för fortsatta studier enskilt eller i cirklar och för att bidra till lösandet av studieledarfrågan. Då den nuvarande försvarsplanen är föremål för ny utredning bör övervägas huruvida detta spörsmål eventuellt borde sammankopplas med denna utredning.

En medborgarutbildning i samband med värnpliktstjänstgöringen bidrager dock endast till en förbättring evad det gäller den manliga delen av ungdomen. Om förslaget realiserats kommer önskemålet om motsvarande utbildning även för den kvinnliga ungdomen att få förnyad aktualitet.

Folkpartiets ungdomsförbund framhåller, att den utbildning medborgerliga färdigheter och den repetition av folkskoleundervisningen i vissa stycken, som motionärerna önska förena med värnpliktstjänstgöringen, otvivelaktigt är av behovet påkallad för en mycket stor del av Sveriges ungdom. Förutsättningen för den ifrågasatta undervisningen är emellertid, att den på ett psykologiskt och pedagogiskt gott sätt kunde sammanföras med den militära utbildningen. Förbundet anför vidare:

Psykologiskt kan man utan tvivel räkna med att en sådan civilt värdefull undervisning, varom här är fråga, i och för sig skulle uppskattas som ett tillskott till det rent militära. Analogin med exempelvis motortjänsten är uppenbar. Man kan emellertid även befara en negativ psykologisk verkan, om nämligen den tid som erfordras för den medborgerliga undervisningen skulle leda till en förlängning av eller hindra en eventuellt möjlig förkortning av värnpliktstjänstgöringen. Huruvida så skulle bli fallet beror väsentligen på den civila undervisningens förmåga att så öka de värnpliktigas allmänna kapacitet, att den militära utbildningen kan avkortas lika mycket eller mera utan försämrat utbildningsresultat. Denna fråga kan uppenbarligen inte besvaras annat än på grundval av praktiska prov.

Redan om man önskar anställa sådana prov uppträder emellertid det pedagogiska problemet om lämpliga lärarkrafter på lämpliga tider:

Att civila lärare måste anlitas är tydligt, vilket möjligen kan ske i form av militärtjänstgöring för sådant värnpliktigt befäl, som i det civila fullgör lärargärning. För att få civil lärarpersonal torde det vara nödvändigt att i huvudsak förlägga undervisningen till sådana delar av värnpliktstiden som sammanfalla med skolornas semestrar. Använder man då uteslutande värnpliktiga lärare och låter undervisningen bilda del av deras repetitionsövningar kan man

nå en viss frihet beträffande undervisningsprogrammets detaljer, annars måste man binda sig vid ett fixerat schema. I senare fallet möta stora svårigheter att välja sådana tider då icke truppen genom ansträngande övningar befinner sig i ett sådant tillstånd, att lektionerna bara bli avkopplingsstunder. Denna omständighet behöver tydligen underkastas en förberedande utredning innan ens några prov lämpligen anställas.

Med hänsyn till de erfarenheter av olika slag, som härovan antytts, känner sig ungdomsförbundet tveksamt huruvida den av motionärerna önskade utredningen överhuvud taget lämpligen bör komma till stånd innan den militära sakkunskapen hunnit bearbeta erfarenheterna från detta världskrig och på grundval av dessa erfarenheter framlägga förslag till den rent militära värnpliktsutbildningens omfattning och innehåll.

Svenska landsbygdens ungdomsförbund betonar, att stora ungdomsskaror — såsom i motionen framhålles — icke äga en tillfredsställande kunskap i medborgerliga ämnen:

Många ungdomar, framför allt de som stå utanför de politiska och ideella ungdomsorganisationerna, veta alltför litet om samhället och dess organ. Till detta förhållande bidrager dels att undervisningen i samhällskunskap icke är tillfredsställande ordnad i skolorna på olika stadier och dels att de unga, i särskilt hög grad gäller det landsbygdens ungdom, i alltför liten utsträckning få vidareutbildning efter avslutad folkskola. Utan att bortse från den utomordentliga fostrargärning, som ungdomsrörelserna och bildningsförbunden utföra, måste man konstatera, att vår nuvarande medborgarbildning och yrkesutbildning är otillräcklig och att en omfattande utbyggnad av den teoretiska och praktiska utbildningen framstår som ett synnerligen angeläget krav.

Förbundet betvivlar emellertid starkt lämpligheten av en sådan undervisning, som i motionen föreslås:

Dels skulle en obligatorisk undervisning i elementära ämnen troligen icke vinna tillräckligt intresse från de värnpliktigas sida, icke minst med hänsyn till de betydande variationerna i elevmaterialet. Dels skulle säkerligen en rätt omfattande undervisning av den karaktär, som i motionen förordas till förläggande under tjänstetid, omedelbart tagas som bevis för att den militära utbildningstiden vore för lång, varigenom de värnpliktigas försvarsvilja minskades. Det är ganska naturligt, att ungdomen föredrager att få ökade möjligheter till medborgerlig bildning och yrkesutbildning i mera civil miljö. Förbundet vill sålunda för sin del avstyrka den föreslagna »militära medborgarskolan».

Förbundet betonar dock, att det skulle vara av värde om i soldatundervisningen kunde ingå en viss orientering om samhällslivet och vårt lands militärpolitiska läge och om den redan nu förekommande föreläsningsverksamheten vid flertalet regementen utvidgades och gjordes mera intresseväckande; förslagsvis borde denna orientering omfatta 20—30 timmar under rekrytutbildningen och ledas av kompetenta civila föreläsare i så stor utsträckning som möjligt.

Slutligen erinrar förbundet om den frivilliga fritidsundervisning, som i form

av kurser och studiecirklar bedrivs bland de värnpliktiga och bland det fast anställda manskapet, och anför vidare:

Med hänsyn till de goda erfarenheter, som denna undervisning under de senare åren lämnat, synes det förbundet angeläget, att den på allt sätt underlättas och stödjes. Förbundet vill för sin del starkt understryka behovet av att denna frivilliga teoretiska och praktiska undervisning genom ett verksamt stöd av statsmakterna utvidgas. Utan tvivel är det i första hand på frivillighetens väg, som de värnpliktiga vilja komplettera sina kunskaper.

Då en utökning av inom försvaret förekommande orientering i samhällsfrågorna och frivillig fritidsundervisning varit föremål för utredning eller äro föremål för vederbörandes uppmärksamhet synes förbundets önskemål kunna beaktas utan särskild utredning.

Sveriges kommunistiska ungdomsförbund anser, att den i motionen framförda tanken att bibringa den värnpliktiga ungdomen insikter i samhällskunskap, att komplettera och uppfriska dess kunskaper i historia, geografi, modersmål, räkning o. d. är värdefull, framför allt så länge den obligatoriska folkskoleundervisningen i dess nuvarande form måste anses ge ett otillräckligt kunskapsmått. Emellertid anser förbundet, att en dylik fortsatt utbildning, i den mån den skall vara obligatorisk, bör begränsas till sådana ämnen som modersmål, eventuellt ett främmande språk, geografi, räkning och liknande. Förbundet anför vidare:

En obligatorisk utbildning av detta slag bör kompletteras med utökad bildningsverksamhet i frivillighetens form. Frivilligheten bör icke utesluta, att utbildningstiden ändå inrymmes i den ordinarie soldatutbildningstiden, så att den icke alltför mycket inkräktar på den fritid, de värnpliktiga behöva. En frivillig undervisning av detta slag bör icke endast kunna upptaga samhällskunskap i vidaste bemärkelse utan även en rik variation av ämnen alltefter de värnpliktigas egna önskemål. Sålunda kunna ordnas kurser och cirklar i skönlitteratur, historia, främmande språk etc. ävensom kurser i praktiska ämnen såsom mekanik, bokföring o. d. En sådan utbildning vore av värde med tanke på den långa tjänstgöringstid, de värnpliktige numera ha att fullgöra, och skulle, effektivt bedriven, väsentligt kunna öka deras förutsättningar att efter värnpliktstiden skapa förbättrade utkomstmöjligheter.

Genom en dylik variation av frivilliga kurser och cirklar, som redan vid rekrytutbildningens början böra uppläggas efter undersökning av de värnpliktigas egna önskemål, är det även lättare möjligt att anpassa utbildningen efter de värnpliktigas varierande kunskapsnivå, än vad fallet skulle vara med enbart obligatorisk undervisning i vissa fastställda ämnen efter ett för alla likartat schema. Den frivilliga undervisningen bör var gemensam för såväl manskap som befäl och bör kunna ordnas med utnyttjande av på regementena befintliga kvalificerade lärarkrafter. Utbildningen, framför allt i vad mån den avser samhällskunskap, bör även ske i intimaste kontakt med folkrörelserna, i synnerhet ungdomsorganisationerna, som böra få tillfälle ställa föreläsare till förfogande för att klargöra resp. politiska inställning, program och verksamhet. Anknytning bör ske till folkbildningsorganisationerna, arbetarnas bildningsförbund och liknande.

Förbundet framhåller vidare, dels att deltagande i den frivilliga utbildnin-

gen bör stimuleras genom premier och stipendier, dels att frågan om stödet åt värnpliktiga, som under tjänstgöringstiden önska genomgå korrespondenskurser av olika slag, bör bli föremål för utredning:

I detta syfte borde vid olika regementen och kårer finnas stipendiemedel i avsikt att hjälpa mindre bemedlade med kursavgifterna. Vid regementena borde även för detta ändamål ordnas studierum, där de värnpliktiga i lugn och ro kunde ägna sig åt sina studier under fritiden.

Under förutsättning att ovan anförda önskemål vinner beaktande ha vi ingenting att invända mot den i motionerna föreslagna utredningen.

För egen del får utskottet anföra.

Utskottet.

Den förevarande motionen avser en utredning rörande införande vid samtliga militära utbildningsförband av *obligatorisk* undervisning av de värnpliktiga dels i samhällskunskap i vidaste bemärkelse, dels i vissa elementära ämnen, vari undervisning redan meddelats i folkskolan, dels slutligen i vissa rent praktiska färdigheter, som ett allt mera komplicerat samhälle kräver av medborgarna. Såsom framgår av åtskilliga remissyttranden har emellertid den av motionärerna föreslagna utredningen redan blivit verkställd. Utskottet får i sådant avseende hänvisa till SOU 1941: 35 resp. 1943: 44. Det förra betänkandet har utarbetats av lantförsvarets utbildningskommission och det senare av sjöförsvarets utbildningskommission. Utredningsmännen hava uppenbarligen vid sin prövning av olika på frågan inverkan omständigheter icke ansett sig kunna förorda en obligatorisk undervisning av den omfattning, som motionärerna åsyftat. Det lär knappast finnas anledning antaga, att en förnyad utredning, företagen så kort tid efter de nyss nämnda, kommer att giva annat resultat. Entydigt hava också överbefälhavaren, chefen för försvarsstaben och de tre försvarsgrensheferna understrukit, att en allmänt medborgerlig utbildning av den värnpliktiga manliga ungdomen av den omfattning, vartill motionärerna sikta, icke låter sig inpressas inom den nuvarande utbildningstidens ram. Denna invändning är enligt utskottets mening av avgörande betydelse vid ett ställningstagande till motionen. En förlängning av den militära utbildningstiden för att möjliggöra inhämtandet av vissa kunskapsmått, som — hur värdefulla de än äro — strängt taget falla utanför den uppgift, som militärutbildningen avser, skulle knappast mottagas med entusiasm eller ens mera allmänt utbredd förståelse av den medborgargrupp, som skulle bli föremål för denna utbildning. Därtill kommer — ehuru de skälen verka med mindre tyngd — svårigheterna att ordna lokal- och lärarfrågorna så att med ifrågavarande undervisning avsedda resultat kunna nås. Såsom ytterligare skäl att icke nu förorda en hemställan hos Kungl. Maj:t från riksdagens sida om ny utredning i ämnet vill utskottet anföra, att en icke oväsentlig del av det i motionen framförda syftemålet synes hava utsikter att — utan ny utredning i ämnet — bliva realiserat. Såsom framgår av vissa remissyttranden har inom försvarsstaben företagits utredning angående anordnandet av undervisning i medborgarkun-

skap vid utbildningsförbanden. Förslag i ämnet kommer jämväl att föreläggas Kungl. Maj:t. Med detta torde man böra låta sig tills vidare åtnöja.

I vissa remissyttranden ha framkastats beaktansvärda uppslag rörande ett ökat stöd åt det av den värnpliktiga manliga ungdomen bedrivna *frivilliga* studie- och bildningsarbetet. En utredning beträffande dessa detaljer synes falla utanför motionens yrkande. Utskottet utgår också ifrån, att de militära myndigheterna äga möjligheter att härutinnan taga de ytterligare initiativ, som gjorda iakttagelser och erfarenheter kunna göra påkallade. Vid sådant förhållande har utskottet intet annat yrkande, än

att förevarande motion, II: 353, icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 19 april 1945.

Å utskottets vägnar:

MANNE STÅHL.

Närvarande: herrar *Ståhl* och *Allard*, fru *Boman*, fröken *Olsson*, herrar *Svensson* i Stenkyrka, *Lundqvist*, *Jönsson* i Lund, *Hæggbloom*, *Odhe* och *Johnsson* i Skoglösa.*

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herr *Hæggbloom* och fru *Boman*, som ansett att utskottets utlåtande och hemställan bort ha följande lydelse:

Då vår manliga ungdom så vitt förhållandena nu kunna överblickas under lång tid framåt kommer att få lika lång värnpliktsutbildning som nu och denna utbildningstid infaller under den ålder, som är särskilt lämplig för bibringande av en allmänt medborgerlig bildning, synes motionens syfte vara i hög grad beaktansvärt. Glädjande nog visa remissvaren från de militära instanserna en klart positiv inställning för att i värnpliktsutbildningen inlägga en viss grad av medborgerlig bildning. I fråga om vilken tid som härför kan disponeras gå likväl de militära utredningarna i sär. Lantförsvarets utbildningskommission ifrågasätter 80 timmar, vilket förslag av skolöverstyrelsen förordas. ÖB stannar vid 30 timmar att uteslutande utnyttjas för ämnet medborgarkunskap. Att från militärt håll den inställningen kommer till synes, att övningstiden är fullständigt tillvaratagen, är helt naturligt, men den saken behöver i en utredning bedömas

även från civil synpunkt. Beaktas bör den betydelse, som den intellektuella träningen genom allmänbildande studier kan ha för särskilt specialbandens teoretiska utbildning.

I fråga huruvida militära eller civila lärare skola användas gå även de gjorda utredningarna i sär, och av remissvaren att döma har ställning ej tagits till möjligheterna att för denna utbildning utnyttja värnpliktige med högre skolbildning.

Av Samverkande bildningsförbundens remissvar framgår, att mycket få värnpliktiga deltaga i sådan fritidsundervisning, som rör för allmän medborgerlig fostran viktiga ämnen. Då denna utbildning ur allmänt demokratiska synpunkter måste anses betydelsefull, torde starka skäl tala för att den införas som obligatoriskt ämne under värnpliktsutbildningen.

Då gjorda utredningar inte kunna anses tillfredsställande, vilket bestyrkes av personalvårdsnämndens remissvar, med hänsyn till önskvärdheten och planläggningen av en allmänt medborgerlig utbildning, bör en förutsättningslös utredning av detta spörsmål snarast möjligt verkställas.

Utskottet tillåter sig därför hemställa,

att andra kammaren med anledning av motion II: 353 för sin del ville besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte inhålla, att Kungl. Maj:t ville föranstalta om en utredning rörande undervisning i allmänt medborgerliga ämnen under värnpliktsutbildningen.

Överbefälhavarens yttrande över frågan om medborgerlig utbildning av manlig värnpliktig ungdom.HÖGKVARTERET
FÖRSVARSSTABEN

Av Kungl. Maj:t har försvarsstabschefen anbefallts att till riksdagens första kammarens första tillfälliga utskott avgiva utlåtande över en i riksdagens första kammare väckt motion, nr 123, angående anordnande av allmänt medborgerlig utbildning för den manliga värnpliktiga ungdomen. Med hänsyn till ärendets art och då yttrande jämväl inforrats från försvarsgrenscheferna, har jag ansett det lämpliga att delgiva utskottet överbefälhavarens uppfattning, vilken grundats på inom försvarsstaben och försvarsgrensledningarna eller på annat sätt vekställda utredningar.

Förutsättningarna för en god kontakt mellan folk och försvar.

Jag vill först ange min synpunkt på den av motionärerna berörda frågan om en närmare och bättre kontakt mellan folk och försvar. Jag delar helt deras uppfattning, att mycket återstår att göra i detta avseende och att uppgiften att fast förankra försvaret inom folket framdeles icke blir mindre angelägen, än den varit hittills. För att en dylik förankring skall bestå genom tiderna, fordras att ständigt på nytt saklig upplysning gives allmänheten om försvaret, dess behov och dess möjligheter, att försvarets befälskärer och särskilt de aktiva i sin utbildning och i sin tjänst erhålla en ständigt förnyad orientering om Sveriges läge och om de allmänt samhällseliga problemen, att värnpliktsutbildningen går ut på att skapa hög vapenskiicklighet, fast disciplin och god anda samt slutligen att den värnpliktiga ungdomen i allo omhändertages väl och att befälet ständigt tillser dess rätt och bästa.

Flera av de förhållanden, som jag här berört, ha under de senaste åren varit eller äro alltjämt under utredning genom olika organ. Inom försvarsdepartementet ha särskilda sakkunniga medverkat till uppdragande av riktlinjerna för den speciella personalvården och ha därvid även väckt förslag om den numera vid fredsfröläggningarna införda frivilliga fritidsundervisningen, som ger möjlighet för intresserade värnpliktiga och fast anställt manskap att fullfölja det studium av samhällets organisation och de olika samhällsproblemen, som de påbörjat inom den ena eller andra skolformen. År 1941 resp. år 1943 ha lantförsvarets och sjöförsvarets utbildningskommissioner i betänkanden med förslag angående utbildningen av värnpliktiga och fast anställt manskap till prövning upptagit även de av motionärerna berörda problemen och ha framställt förslag till dessas lösning. I en pågående utredning, som ledes av arméchefen, tages särskilt sikte på att i officersutbildningen ge plats för utvidgad undervisning om det svenska samhället. Slutligen verkställes för närvarande av särskilda sakkunniga utredning om såväl upplysningsverksamheten rörande försvaret inför allmänheten som upplysningsverksamheten rörande det svenska

samhället och vårt lands läge bland krigsmaktens befälskärer, särskilt de fast anställda. Det är att förvänta, att de båda sist nämnda utredningarna skola leda till för motionärernas syften värdefulla resultat.

Allmänt medborgerlig utbildning i av motionärerna avsedd omfattning.

Det är självfallet önskvärt både ur militär och ur allmän samhällelig synpunkt, att medborgarna ges vidgad kunskap om det samhälle de leva i. De möjligheter, som föreligga att under värnpliktstjänstgöringen meddela sådana kunskaper, böra därför tillvaratagas. I likhet med försvarsgrenscheferna anser jag det dock icke vara möjligt att inom den nuvarande värnpliktsutbildningens ram inrymma hela den allmänt medborgerliga utbildning, som motionärerna åsyfta. Motionärerna ha återupptagit den gamla, vid flera tidigare tillfällen såsom ogenomförbar avvisade tanken att låta krigsmakten bli en militär medborgarskola för de unga värnpliktiga. Många skäl kunna anföras för denna tanke. Det förhåller sig emellertid så, att vår första värnpliktstjänstgöring praktiskt taget helt åtgår för militär utbildning. Någon förskjutning av den nu rådande proportionen mellan rent militära utbildningsgrenar och andra ämnen är icke möjlig. Vad motionärerna anført, att »under fredstid den rent militära utbildningen icke torde behöva forceras så starkt som för närvarande», grundar sig på en felsyn, som icke tager hänsyn till de alltmer stegrade kraven på militära kunskaper och färdigheter, vilka betingas av den militärtekniska utvecklingen. Med en första utbildningstid för huvuddelen av de värnpliktiga på omkrinig ett år, som vi även framgent torde ha att räkna med, är en minskad intensitet i den rent militära utbildningen utesluten, om godtagbara resultat skola ernås.

Ett införande av »den militära medborgarskolan» i av motionärerna avsedd omfattning skulle därför göra det nödvändigt att i motsvarande grad utsträcka den första värnpliktsutbildningen. Att vid en tidpunkt, då största möjliga ekonomiska återhållsamhet är nödvändig för att inom en finansiellt möjlig ram kunna uttaga hela vår värnkraft, ifrågasätta, att krigsmakten skall övertaga allmänna skoluppgifter, som i och för sig komma att draga höga kostnader och som näppeligen komma att ge ett resultat, som ur vare sig allmän eller militär synpunkt uppväger dessa kostnader, synes mig icke tillrådligt.

Frivillig och obligatorisk undervisning i samhällskunskap.

Detta behöver dock ej innebära, att icke de värnpliktigas, krigsmaktens och hela samhällets intresse av en fortsatt medborgerlig skolning under värnpliktstiden skall kunna i rimlig omfattning tillgodoses. Den årligen återkommande fritidsundervisningen med därtill anslutande föreläsningar ger både värnpliktiga och fast anställt manskap tillfällen att i en viss utsträckning bedriva studier såväl i samhällskunskap som i modersmålet och i räkning. Dessutom har, såsom framgår av försvarsgrenschefernas yttranden, under senare år en viss begränsad obligatorisk undervisning i samhällskunskap kunnat genomföras för arméns och kustartilleriets värnpliktiga, varvid sikte tagits på att icke blott lämna en redogörelse för samhällsapparatus konstruktion och funktioner utan att även belysa vissa större samhällsfrågor. Därvid ha genom försvarsstabens

försorg utarbetade truppföredrag kommit till användning. Ett exemplar av denna föredragsserie bifogas.*

Den frivilliga undervisningen i samhällskunskap torde efterhand kunna ytterligare utvecklas. Ett steg i denna riktning har i slutet av år 1944 tagits genom tillkomsten av en såväl för civila som för militära studiecirkel avsedd diskussionskurs benämnd »Samhällsorientering», som utarbetats inom försvarstabens bildningsdetalj och utgivits av Brevskolan. Denna diskussionskurs, varav ett exemplar bilägges,* berör i anslutning till kursen har vid bearbetningen av cirka 5 000 av deltagare besvarade frågeformulär framgått, dels att stora brister råda i de värnpliktigas samhällskunskaper, dels att många av dem, som deltagit i kursen, önska komplettera sina bristande kunskaper genom undervisning på tjänstetid i 30—50 timmar. T. o. m. om utbildningstiden härigenom skulle i motsvarande grad förlängas, önskade ett stort antal av de tillfrågade intill 30 timmars obligatorisk undervisning i detta ämne.

Tydligt är, att en obligatorisk undervisning i samhällslära av lämplig omfattning, om den helt eller till sin större del genomföres i början av värnpliktsutbildningen, av de särskilt intresserade därefter skulle kunna påbyggas genom deltagande i motsvarande kurser i den frivilliga fritidsundervisningen. Där emot anser jag det icke lämpligt att — såsom chefen för flygvapnet i sitt yttrande ifrågasatt — inleda den frivilliga fritidsundervisningen i samhällskunskap med några för alla obligatoriska timmar. Den frivilliga fritidsundervisningen får icke berövas sin prägel av att helt och hållet vara frivillig och så anordnad, att i största möjliga utsträckning var och en får sina rimliga önsningar tillgodosedda. I full frihet skall det enskilda intresset där vara drivkraften. Syftet att genom denna undervisning bereda en lämplig fritidssystemställning, som kan konkurrera med mindre lämpliga, tillgodoses bäst på detta sätt. Det fria valet och anslutningen till den frivilliga bildningsrörelsens studieformer gagnar också bäst syftet att genom fritidsundervisningen skapa en anknytning mellan de intresserade värnpliktiga och denna bildningsrörelse.

Synnerligen väl lämpar sig den frivilliga undervisningen för komplettering av bristfälliga kunskaper i modersmålet och i räkning för normalt begåvade studieintresserade, som kommit efter, därför att endast sämre skolformer stått dem till buds. I likhet med försvarsgrensheferna anser jag, att obligatorisk undervisning i dessa ämnen med hänsyn till den begränsade tiden icke kan komma i fråga.

Utformningen av en obligatorisk undervisning i samhällskunskap.

Jag går härefter närmare in på frågan om utformningen av den obligatoriska undervisning i samhällskunskap, som enligt min mening kan och bör beredas plats inom värnpliktsutbildningens ram.

Förberedande åtgärder ha vidtagits för att få till stånd gemensamma föreskrifter för de värnpliktigas utbildning i samhällskunskap och en gemensam, särskilt utarbetad lärobok. Jag har för avsikt att på grundval av dessa förarbeten framdeles ingiva underdånig framställning om anslag till och bestämmelser för undervisning i samhällskunskap för värnpliktiga. Enligt min mening bör en dylik undervisning första året anordnas såsom försök.

* Bilagorna till bilagan här uteslutna.

Undervisningens omfattning och tidslängd.

I lantförsvarets utbildningskommissions betänkande har ifrågasatts följande ämnes- och tidsfördelning för en för de värnpliktiga försöksvis anordnad allmänt medborgerlig fortbildningskurs, omfattande sammanlagt 80 timmar:

Föredrag om vårt militärpolitiska läge	5 timmar
Undervisning i medborgarkunskap	30 »
Undervisning i modersmål	30 »
Undervisning i räkning	15 »

Summa 80 timmar

I sjöförsvarets utbildningskommissions betänkande har för de värnpliktigas utbildning i allmän medborgarkunskap ifrågasatts en tidrymd av 24 timmar, varförutom såsom en del av eller i nära samband med rekrytundervisningen skulle i form av föredrag och förevisningar givas en utblick över det svenska folkförsvaret.

Sjöförsvarets utbildningskommission har ansett, att den av lantförsvarets utbildningskommission föreslagna undervisningen för värnpliktiga i modersmålet och räkning borde t. v. anordnas såsom frivillig fritidsundervisning. För denna uppfattning talar icke blott omöjligheten att utan ytterligare förlängning av första utbildningen och starkt stegrade kostnader disponera härför erforderlig tid utan även det förhållandet, att behovet av kompletterande undervisning i dessa ämnen är synnerligen växlande, varför gemensam undervisning plutonsvis eller i motsvarande förband icke lämpligen kan anordnas.

Däremot synes det mig lämpligt, att undervisningen i samhällskunskap innefattar såväl undervisning i allmän samhällskunskap som undervisning beträffande grundförutsättningarna för Sveriges försvar. Det är nämligen betydelsefullt, att den särskilda undervisningen om Sveriges strategiska läge samt om försvarets betydelse och funktion i det svenska samhället lämnas i direkt anslutning till undervisningen om det svenska samhälle, varav krigsmakten är en del och som det är krigsmaktens uppgift att försvara.

I detta sammanhang må efter Sjöförsvarets utbildningskommission följande synpunkter anföras:

»Kommissionen anser det ej minst ur psykologisk synpunkt viktigt, att den värnpliktige, då han börjar fullgöra en av sina mest betungande medborgerliga plikter och då han genom rekrytundervisning och dylikt mest får höra talas om sina *skyldigheter*, också erinras om de *förmåner*, som tillkomma honom i stat och samhälle och vilka försvarsmakten har till uppgift att värna. Genom en undervisning, som öppnar blicken för medborgarens såväl skyldigheter som fri- och rättigheter, bör han få ökad förståelse för själva den värnpliktsutbildning, som han har att fullgöra, liksom också för folkförsvarets betydelse och funktion.»

Gentemot en av marinechefen anförd uppfattning må framhållas, att de sjömän, som i flottan fullgöra sin värnpliktstjänst, äro i minst lika stort behov av utbildning i samhällskunskap som övriga medborgare. Den omständigheten, att deras civila verksamhet i större eller mindre grad isolerar dem från det svenska samhället, kan blott understryka vikten av att denna grupp av fullmyndiga medborgare erhåller en grundläggande orientering om samhället, vilken icke kan givas genom skolan i yngre ålder.

Inga vägande skäl synas kunna anföras mot att inom *en* ram samordna den allmänna och den mera militärt betonade samhällskunskapen, vilken senare egentligen blott är en del av den förra. Överhuvud taget anser jag, i motsats till chefen för flygvapnet, att det icke finnes någon anledning att dra upp en gränslinje mellan undervisningen i allmän samhällskunskap och den rent militära utbildningen. Tvärtom synes det bästa resultatet kunna vinnas, om man låter det naturliga sambandet framträda mellan uppgifterna att skapa goda medborgare och goda fosterlandsförsvarare. Den undervisning, som skall bedrivas i allmän samhällskunskap, måste dock främst inriktas på att tillgodose elevernas civila behov. För hela denna undervisning — alltså även för den del, som berör försvaret — måste gälla, att den skall vara rent saklig.

På grundval av utbildningskommissionernas förslag och efter att ha tagit del av synpunkterna från resp. försvarsgrensledningar har jag ansett mig kunna utgå ifrån att undervisningen i samhällskunskap lämpligen bör omfatta sammanlagt 30 timmar, varav 5 timmar för undervisning om det svenska försvarets grundförutsättningar. Däremot kan, såsom jag ovan framhållit, obligatorisk undervisning i räkning och modersmål med hänsyn till den begränsade tiden icke komma i fråga.

Undervisningens förläggning i utbildningsprogrammet.

Med hänsyn såväl till undervisningens rationella bedrivande som till dess särskilda militära syfte vore det önskvärt, att den i sin helhet kunde förläggas till värnpliktsutbildningens första två månader. Då emellertid en sådan lösning på flera håll möter hinder, synes en godtagbar lösning vara, att hälften av undervisningen förläggas till det inledande skedet, varvid även den del av undervisningen, som berör försvaret, skulle genomgå.

Undervisningens bedrivande.

I fråga om sättet för undervisningens bedrivande kan jag ansluta mig till följande uttalande av lantförsvarets utbildningskommission:

»Enligt kommissionens mening måste det medborgerliga fortbildningsarbetet syfta längre än till en förströelse för stunden. För att kunna ge en behållning i form av verkligt värdefulla kunskaper, som kunna redovisas och bli till varaktigt gagn, bör detta bildningsarbete huvudsakligen ordnas i form av *undervisning*, noga avpassad efter åldersstadiets fattningsmöjligheter och bildningsbehov och framför allt avpassad efter svensk mentalitet. Endast om det ordnas såsom en undervisning, som i tillräcklig grad ger rum åt självverksamhet, kan det gynnsamt påverka den andliga vakenhet och disciplin, som ett sådant bildningsarbete ur militär synpunkt närmast avser att befrämja.»

Liksom kommissionen förutsätter jag, att undervisningen till sin huvuddel skall bedrivas i form av regelrätta lektioner samt att till undervisningen såvitt möjligt skall anslutas lösningen av särskilda arbetsuppgifter »av olika svårighetsgrad med hänsyn till de värnpliktigas olika förmåga att lösa uppgifterna». Den lektionsvis meddelade undervisningen bör i allmänhet icke meddelas i större avdelning än en utbildningspluton (motsvarande).

För att fylla sitt ändamål måste undervisningen i samhällskunskap på ett väckande sätt belysa ämnets olika aspekter samt meddela praktiskt nyttig kunskap. Undervisningen måste bygga vidare på de kunskaper i ämnet, som för-

värvats i folkskolan och fortsättningsskolan. Den bör läggas så, att de värnpliktiga av sig själva inse och förstå innebörden av att vara fria medborgare i ett fritt samhälle med de skyldigheter och rättigheter, som därmed äro förenade. Ett viktigt mål för undervisningen skall vara att göra den värnpliktige skickad att rätt bruka medborgarfriheten under känsla av ansvar för staten och det allmännas bästa.

För att undervisningen skall ge en verklig och varaktig medborgarbildning är det viktigt, att de värnpliktiga göras bekanta med några av de livsfrågor, som de kunna bli ställda inför i det offentliga livet. Avsevärt utrymme bör därför beredas själva de medborgerliga problemen. Man bör sålunda icke blott söka klargöra *hur* den ena eller andra saken är ordnad utan även *varför* den ordnats just på det sättet.

Lärarepersonal.

Lantförsvarets utbildningskommission har anfört, att det vore önskvärt, att undervisningen även i den allmänna delen av medborgarkunskapen kunde ledas av det ordinarie kompanibefälet. »Så kan», anser kommissionen, »emellertid ej ske, förrän officerarna själva under sin krigsskoleutbildning och sedermera i samband med sin befälsutbildning beretts tillfälle att förvärva tillräcklig sakkunskap och undervisningsförmåga i ämnet. Intill dess så skett synes undervisningen i allmän medborgarkunskap lämpligen bör överlätas åt civila lärare på samma sätt som föreslagits och delvis redan sker i fråga om allmänbildande ämnen i de lägre manskapsskolorna.»

Sjöförsvarets utbildningskommission har varit av samma mening och härom anfört bl. a. följande:

»De erfarenheter, som man vid flottan gjort vid försök att meddela värnpliktiga undervisning i medborgarkunskap, visa tydligt, att denna undervisning ej kan överlätas helt åt den militära instruktionspersonalen, med mindre denna särskilt skolas för uppgiften. Därför bör detta ämne beredas större utrymme än hittills i befälsutbildningen. Intill så skett måste för undervisningen i medborgarkunskap åtminstone i viss utsträckning anlitas civila lärare. Sådana behövas först och främst för uppläggning av själva kurserna.»

»Om med hänsyn till kostnaderna och av andra skäl civila lärare ej kunna anställas för att meddela denna undervisning, böra sådana dock anlitas för behövlig saklig och pedagogisk orientering av det instruktionsbefäl, som får denna undervisning om hand. En dylik orienteringskurs för vederbörligt instruktionsbefäl bör anordnas centralt på samma sätt som under senare år skett för arméns och delvis även för kustartilleriets instruktionspersonal i manskapsskolorna.»

Ur flera synpunkter finner jag vikt böra läggas på att det militära befälet i största möjliga utsträckning leder undervisningen även i allmän samhällskunskap. Ty därigenom vinnes mellan befäl och manskap, även utanför den rent militära tjänsten, en värdefull kontakt, som kan öka förtroendet till befälet och samtidigt befrämja befälets intresse för allmänt medborgerliga spörsmål. Även om vissa skäl kunna anföras för kommissionernas bristande tilltro till officerarnas nuvarande förmåga att undervisa i samhällskunskap, så kommer denna förmåga dock efter hand att ytterligare utbredas och utvecklas, i den mån de nu pågående utredningarna om ökad befälsutbildning i samhällslära samt upplysning i samhällsfrågor till befälet slutföras och därav föranledda förslag bliva genomförda. Redan nu finnas många både äldre och yngre

officerare, som, i varje fall efter någon förberedelse, kunna meddela fullgod eller godtagbar undervisning åt de värnpliktiga även i allmän samhällskunskap.

Jag ifrågasätter med hänsyn härtill, att tills vidare ett blandat system genomföres, så att lämpliga officerare i första hand utnyttjas för uppgiften och i andra hand civila lärare — dels sådana civila lärare, som undervisa i stamskolorna, dels andra civila lärare eller studieledare, som inom orten kunna anställas mot timarvode — eller, efter frivilligt avtal och utan hinder för egen värnpliktsutbildning, för uppgiften kompetent värnpliktig personal med akademisk utbildning, folkskolläro- eller studieledarerfarenhet från det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. När undervisningen meddelas av civila lärare, bör officer vara närvarande, bl. a. med hänsyn till att denne framdeles själv skall kunna överta sådan undervisning.

Lärobok.

För undervisningen kräves en särskilt utarbetad lärobok samt en främst för militära lärare avsedd, till läroboken knuten vägledning. Inom försvarsstaben har en plan utarbetats för en sådan lärobok, som beräknats omfatta 100 sidor i vanligt skolboksformat, varav en del skulle vara avsedd för kursiv genomgång eller självstudium.

Beräknade kostnader.

Inom försvarsstaben har även verkställt en preliminär kostnadsberäkning. Härvid har förutsatts, att högst 3/4 av lärarpersonalen komme att utgöras av andra än officerare, att för dessa särskilt anlitade lärare skulle utgå ett timarvode av i genomsnitt kr. 6:50, att undervisningen komme att omfatta högst 1 200 undervisningsavdelningar samt att undervisningen komme att meddelas i 30 lektionstimmar per undervisningsavdelning. Vidare har förutsatts, att läroboken skulle överlämnas till varje värnpliktig såsom dennes egendom och att sålunda en ny överarbetad upplaga skulle utgivas varje år. Under dessa förutsättningar har den sammanlagda kostnaden för ett försöksår beräknats belöpa sig till omkring 220 00 kr. Självfallet måste detta belopp tillkomma utöver försvarets nuvarande kostnadsram. Under därefter följande år kunna kostnaderna beräknas gradvis nedgå, framför allt med hänsyn till att antalet civila lärare efterhand kan beräknas sjunka.

Såsom en sammanfattning vill jag till slut anföra, att enligt min mening den i motionen framförda frågan redan synes vara på ett tillfyllestgörande sätt utredd och att därvid framgått, dels att inom den nuvarande värnpliktsutbildningsram plats lämpligen bör och kan beredas för 30 timmars undervisning i samhällskunskap, varav 5 timmars undervisning om försvarets förutsättningar och funktion, dels att plats *icke* inom samma ram kan beredas för obligatorisk undervisning i modersmål och räkning. En ytterligare utredning synes mig sålunda ej vara erforderlig i vad avser bedrivande av här ifrågasvarande undervisning inom krigsmakten.

Yttranden av försvarsgrenscheferna bifogas.

HELGE JUNG.

Överbefälhavare.

C. A. Ehrensvärd.